

СТРАТЕГИЧЕСКА КОНЦЕПЦИЯ ЗА СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА НОРМАТИВНИ
РАМКИ И КОМПЕТЕНТНОСТНИ МОДЕЛИ В ОБРАЗОВАНИЕТО И ГРИЖАТА В
РАННА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПОДХОД И ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ
ДИЗАЙН*

Борислава Иванова¹, Кристина Тодорова², Маргарита Калейнска³

STRATEGIC CONCEPT FOR COMPARATIVE ANALYSIS OF REGULATORY FRAME-
WORKS AND COMPETENCY MODELS IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION AND
CARE: METHODOLOGICAL APPROACH AND RESEARCH DESIGN

Borislava Ivanova, Kristina Todorova, Margarita Kaleynska

Abstract: *This article presents the strategic concept and methodological design of a research project conducted within the National Programme for the Development of Scientific Research and Innovation in the Bulgarian Pre-School and School Education System (point I.2.1.1). The project aims at a systematic review of international academic literature and regulatory documents governing Early Childhood Education and Care (ECEC) and the development of a comparative matrix of competences required of ECEC professionals. The research design follows the methodological framework of Prof. Popov and integrates documentary analysis, a comparative approach, and expert validation.*

Keywords: *ECEC, competence model, comparative analysis, regulatory documents, early childhood, methodological design*

Въведение

В началото на XXI век образованието и грижата в ранна детска възраст (ОГРДВ) се утвърдиха като стратегически приоритет в образователните политики на развитите страни и международните организации. Инвестицията в качествена грижа и образование в периода от раждането

¹ **Борислава Иванова** – д-р, главен асистент по предучилищна педагогика (ПН 1.2), Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Педагогически факултет, катедра „Предучилищна педагогика“.

² **Кристина Тодорова** – д-р, главен асистент по теория на възпитанието и дидактика (ПН 1.2.). Катедра „Педагогика“, Педагогически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

³ **Маргарита Калейнска** – доктор, преподавател по Иновации в образованието и работа с надарени ученици в катедра „Педагогика“, Педагогически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

до постъпване в училище се разглежда не само като педагогически императив, но и като икономически и социален ресурс с дългосрочен ефект върху развитието на личността и обществото (ОИСР 2021; ЮНЕСКО 2022). Това се отразява и на равнище Европейски съюз (ЕС), където стратегията „Европа 2030“ поставя амбициозна цел: всеобщ обхват на децата между 3 и 6 години в системите за ОГРДВ, като паралелно се акцентира върху качеството на предоставяните услуги и компетентностния профил на педагогическите специалисти. „С широкия консенсус, че грижите за децата в ранна детска възраст трябва да бъдат на челно място в националните и международните политически програми, е свързана и паралелната успешна история на ранното детство като област на академичен интерес, научни изследвания и научна дейност“ (Urban 2022: 392–393). И въпреки това се откроява като съществен пропуск липсата на систематичен сравнителен анализ на международните нормативни рамки и компетентностни изисквания в областта на ОГРДВ, който настоящото изследване си поставя за цел да запълни.

Изследователският проект е реализиран в рамките на Национална програма „Развитие на научните изследвания и иновациите в системата на българското предучилищно и училищно образование“, точка I.2.1.1, от екип на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“¹. Настоящата статия представя стратегическата концепция и методологическия дизайн на проекта, разработени в неговата подготвителна и начална изпълнителска фаза. Тя не претендира за изчерпателно представяне на крайните резултати – те ще бъдат обект на последващи публикации – а цели да аргументира изследователския подход и да очертае структурата на инструментариума, с който работи екипът.

Методология

Целта на изследването е да проучи системно научната литература и нормативните документи в световен мащаб относно ОГРДВ, включително компетентностите на ангажираните специалисти, и да разработи матрица за сравнителен анализ, която да послужи като инструмент за последващо оценяване и усъвършенстване на националната нормативна рамка.

Теоретична рамка и методологически принципи

Методологическата рамка на изследването се опира на подхода на проф. д-р Николай Попов (Попов 2014) за системно сравнително изследване в педагогиката, който предполага: (1) ясно дефиниране на общото основание за сравнение – (*tertium comparationis*); (2) многоравнищен анализ – от нормативно до оперативен равнище; (3) контекстуализация на получените данни в рамките на националните образователни традиции; и (4) критична интерпретация на установените конвергенции и дивергенции. Тези принципи определят логиката на изследователския процес на всичките му етапи.

„Основна цел на всяко световно сравнение е да се разкрият общите черти, сходствата и различията в национален, регионален и световен план на изследваното явление“ (Попов 2014: 133). Същностни характеристики на едно световно сравнение са:

- 1/ обхваща в сравнителния анализ всички региони в света;
- 2/ включва по няколко страни от един регион, като колкото по-голям е техният брой, толкова по-висока е представителността на изследването;
- 3/ представя различни образователни модели от всеки световен регион – както по отношение на техните същностни характеристики и степен на развитие на изследваните образователни феномени, така и в чисто географски план;
- 4/ включва голям брой държави (Попов 2014: 125–126).

Моделът на световното сравнение има редица предимства в изследователски план като методология в сравнителното образование:

- разбиране състоянието на изследваните аспекти на образователната система в регионален контекст;
- постигане на дълбоко разбиране за същността и динамиката на изследвания проблем чрез анализ на различията и сходствата между отделните региони;
- по-добре структурирана визия за изследваната проблематика в собствената държава, основана на задълбоченото разбиране на нейния контекст;

– проследяване на световните тенденции, предизвикателствата и перспективите в изследователската проблематика;

– не на последно място – „достигане до резултати със световна валидност“ (Попов 2001: 20).

Изследователските методи в световното сравнение се разделят в три основни категории: *методи за събиране на данни* (наблюдение, анкета, интервю, събиране на статистически данни, библиографски и съдържателен анализ, интернет проучване, тест, експеримент), *методи за анализ на ситуацията* (социологически, психологически, исторически и философски анализ) и *методи за обработка на данни* (сравнителен и статистически анализ, дискусия, моделиране, генерализация) (Попов 2014: 109).

Настоящото изследване използва смесена методика, като съчетава методи от трите посочени групи. Основен метод е документалният анализ, допълнен от систематичен преглед на литературата (systematic review) и тематично кодиране (thematic coding) на идентифицираните компетентностни изисквания. Валидацията на резултатите се осигурява чрез вътрешна и външна експертна оценка.

Етапи на изследователския процес

Световните сравнителни изследвания могат да бъдат провеждани както от индивидуални изследователи, така и от цели колективи, като последният случай е по-често срещаният в практиката. „Преимствата на колективните световни сравнения са, че те са по-задълбочени, по-подробни, съдържат много повече данни за всяка страна, отчитат много повече фактори, оказващи влияние върху изследваните явления... Изводите, до които стигат, са много по-надеждни“ (Попов 2014: 128). Възможностите на съвременните технологии неутрализират голяма част от недостатъците на екипната работа, като по-трудната координация и ръководството и по-голямата комуникация, които правят времеемко всяко колективно изследване.

Според Н. Попов (2014), основните фази на едно колективно изследване са Предварителна, Същинска (структурирана в две подфази: Фаза 1 и Фаза 2) и Заключителна, които са представени в долната **Таблица 1**.

Таблица 1. Фази на колективното световно изследване според Н. Попов (2014: 134–137)

Наименование на фазата	Отговорни лица	Извършвани дейности
<i>Предварителна фаза</i>	Ръководната група на изследването.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Дефиниране на изследователския предмет и основните му аспекти; ✓ Определяне на целевата група; ✓ Уеднаквяване на използвана терминологично-понятийна рамка; ✓ Определяне на географските региони, обект на изследването, и на конкретните държави в тях; ✓ Съставяне на методология на изследването; ✓ Изготвяне на изследователския инструментариум; ✓ Създаване/използване на канали за дисеминация на резултатите (напр. уебсайт на изследването).
<i>Същинска фаза:</i>		
– Фаза 1	Всички участници в изследването.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Координиране на дейностите между изследователите, вкл. провеждане на обучение за начина на събиране на първични данни; ✓ Провеждане на изследването; ✓ Събиране на първичните данни и систематизиране на материалите.

– Фаза 2	Предварително определена група специалисти, които анализират първичните данни. Могат да бъдат независими или част от участниците в изследователската дейност.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Сравнителен анализ на получените данни; ✓ Разглеждане на резултатите в контекста на по-общи социални, икономически, политически, културни и други различия и сходства; ✓ Проверка на изследователските хипотези; ✓ Обобщения и формулиране на прогнози; ✓ Организиране на събития за представяне на получените резултати; ✓ Подготовка на публикации и очертаване на структура за дисеминация на резултатите.
<i>Заклучителна фаза (няма задължителен характер)</i>	Ръководната група на изследването. Възможно е участие на изследователите.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Подготовка и представяне на финален доклад от ръководния екип; ✓ Публикационна дейност, която може да включва различен брой продукти; ✓ Организиране на финални семинари.

Процесът на представяното тук изследване е структурирано в четири последователни фази, които следват представения от Н. Попов модел, а именно: подготвителна фаза (юни 2025 г.), систематично събиране и обработка (юли–август 2025 г.), анализ на съдържанието (септември–октомври 2025 г.) и разработване, валидация и финализиране на матрицата (ноември–декември 2025 г.).

Резултати

Настоящата статия представя резултатите единствено от подготвителната фаза на изследователския проект. В резултат на подготвителните дейности на екипа на дейността по проекта бе създаден **изследователски инструмент матрица за сравнителен анализ на нормативни документи и компетентностни изисквания в областта на ОГРДВ в световен мащаб**. Матрицата представлява от една страна краен резултат в смисъла на устойчив методологически инструмент за последващи научни проучвания за нуждите на образователната политика не само в конкретното образователно ниво. Разработената матрица позволява съдържателно да се проучат и систематизират основните тенденции в нормативната регулация на ОГРДВ в различни регионални контексти, конвергенциите и дивергенциите в компетентностните изисквания към специалистите и специфичните предизвикателства на националния контекст в сравнителна перспектива. Матрицата се основава на традиционните методи, използвани в сферата на сравнителното образование. Тези традиционни рамки за провеждане на първични изследвания включват обширни анализи на предишни изследвания и данни, контекстуализирайки литературния преглед чрез нови проучвания (Padley 2025).

Концептуалната логика на разработената аналитична матрица е представена на Фигура 1. Както се вижда на графиката, моделът интегрира няколко взаимосвързани аналитични измерения, а именно: географски обхват на изследваните системи, типология на нормативните документи, институционална рамка на услугите за ранно детство и области на професионални компетентности на специалистите в ОГРДВ.

Фиг. 1 Концептуална структура на матрица за сравнителен анализ на нормативни документи и компетентностни изисквания в областта на ОГРДВ в световен мащаб

Географският обхват на проучването обхваща нормативни документи и научна литература от следните региони: България и страните – членки на ЕС, Организация за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР)-страни, Япония, Китай и Азиатско-тихоокеанския регион, Африка, Северна и Латинска Америка, Русия и постсъветски страни, Австралия, документи на ЮНЕСКО, УНИЦЕФ, Световна банка и Световната здравна организация. Изворовата база включва четири основни типа документи, а именно национални нормативни актове, стратегически национални документи, национални стандарти и насоки и отчети и научни статии. Изследвани са пет области на компетентност, включващи педагогически, грижа и подкрепа, взаимодействие (родители, партньорства), управленски и професионално развитие. В рамките на изследването тези измерения се операционализират чрез набор от десет критерии за сравнителен анализ, които позволяват систематизирано съпоставяне на нормативните политики и компетентностните модели на специалистите в различни национални контексти.

Дискусия

Концептуално позициониране на изследването и аналитични възможности на разработената матрица

Разработването на систематичен сравнителен инструмент в областта на ОГРДВ е научно и практически значим акт, чиято обосновка произтича от няколко взаимосвързани проблемни области.

На първо място, съществуват съществени различия дори в дефинирането на понятието „ранна детска възраст“. В повечето европейски страни и в документите на Организация за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) периодът на ОГРДВ обхваща 0–6/7 години, докато в редица азиатски и американски системи се наблюдава разграничение между „ранна детска възраст“ (0–3 г.) и „предучилищна възраст“ (3–6/7 г.), с различни нормативни и институционални импликации. Това терминологично разнообразие поставя методологически предизвикателства и прави разработването на ясен аналитичен инструментариум особено необходимо.

На второ място, компетентностните изисквания към специалистите варират значително в зависимост от националния образователен контекст. Докато в Скандинавия и редица западноевропейски страни се изисква висше педагогическо образование за всички категории специалисти, в много системи е допустимо средно педагогическо за асистентския персонал. Тази вариативност

рефлектира върху качеството на предоставяните услуги и е обект на активен дебат в европейската образователна политика.

На трето място, институционалната отговорност за сектора не е унифицирана: в едни страни тя е изцяло в сферата на министерството на образованието, в други е споделена с министерствата на труда, социалната политика или здравеопазването. Тази фрагментация затруднява последователното прилагане на единни стандарти за качество.

Ограничения на методологическия инструмент

Сериозно предизвикателство на избрания методически подход, основан на систематичен преглед на научна литература и нормативни документи, произтича от непълнотата и потенциалната структурна пристрастност на изследваните ресурси и бази данни. От гледна точка методологичното приложение на разработения инструмент за научно изследване в сферата на сравнителното образование е необходимо да се подчертае, че значителна част от релевантните източници, включително изследователски доклади, аналитични материали и политики, разработени от международни организации, правителствени структури и неправителствени институции, от научна гледна точка често се отнасят към т.нар. „сива литература“, т.е. не са индексирани в основните академични платформи (Pandey 2025, Welsh et al. 2015, Luo et al. 2021). Това е особено характерно за изследванията в областта на образованието и грижата в ранна детска възраст, където значителен дял от достъпната информация е разработена в рамките на международни програми, политики и практико-ориентирани проекти. В този контекст, употребата на разработената матрица и конкретно интерпретацията на резултатите, генерирани чрез нея, изисква методологическа рефлексия и критична чувствителност към разнообразието от форми, в които се представя информацията за развитието на политики и професионални стандарти в сектора на ОГРДВ.

Ограниченията на изследването произтичат също от динамиката на нормативните промени в изследваните системи, тъй като политиките и регулаторните рамки в областта на ОГРДВ се характеризират с висока степен на развитие през последното десетилетие, което логично води до това, че част от анализирани документи могат да бъдат изменени или допълнени в сравнително кратки времеви интервали, докато тече процесът на анализ. Допълнително предизвикателство представляват различията в степента на институционална прозрачност и дигитална достъпност на нормативните актове и стратегическите документи в отделните държави, като напр. публикацията на документите само на национални езици или достъпност до тях чрез ограничени институционални канали, които не са систематизирани в публични бази данни. Тези ограничения налагат работа с ясно дефинирани критерии за включване/изключване на източници и отчитане на актуалността на данните.

В друго основно ограничение на разработения инструмент при неговото прилагане може да превърне изключването на някои фактори, които биха дали по-ясна картина за настоящето състояние на политиките и практиките в отделните държави, като напр. социална среда, ниво на икономическо развитие, историческо развитие на ОГРДВ, както и възприемането на цялостния контекст на прилагането на идентифицираните политики в сферата (Sobe & Kowalczyk 2013). Както отбелязва Guevara „широкомащабни подходи са склонни да се фокусират върху националната държава като единствена единица за анализ, като често изтриват различията в рамките на страните, за да ускорят сравнението“ (Guevara 2022: 329). Авторът констатира също, че при проучванията, в които националните политики са „стандартна единица за анализ в изследванията в областта на ранното детство могат да се разглеждат като проява на методологичен национализъм“ (Guevara 2022: 330). За да се преодолее това ограничение авторите на инструментариума взеха решение при неговото прилагане освен изследваното на съществуващите правни документи да се анализират и налични научни проучвания в направлението от местни за изследваните държави автори. Това позволява да се надскочат ограниченията на перспективата, породени от тясната визия, която е представена през документите, посветени на местните политики.

Заклучение

Настоящата статия представя стратегическата концепция и методологическия дизайн на изследователски проект, насочен към систематично проучване на международните нормативни рамки и компетентностни модели в областта на ОГРДВ. В статията е представен ключовият изследователски инструмент, резултат от подготвителния етап от изследването, а именно – матрицата за сравнителен анализ, проектирана да обхване системи от всички световни региони и да осигури система от показатели, приложими при последващо изграждане на национален компетентностен модел. Резултатите от цялостното изследване ще бъдат представени на научен форум през месец юли 2026 г. и ще послужат като основа за последващи публикации, насочени към детайлното представяне на установените тенденции и компетентностни профили.

Бележки

* Тази публикация е финансирана по Национална научна програма „Развитие на научните изследвания и иновациите в областта на българското предучилищно и училищно образование“. Авторите носят цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства той не може да се приеме като официална позиция на Института по образование.

ЛИТЕРАТУРА

Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., посл. изм. ДВ, бр. 62 от 05.08.2022 г. // *Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie* (ZPUO), DV, br. 79 от 13.10.2015 g., posl. izm. DV, br. 62 от 05.08.2022 g.

Попов, Н. (2001). *Началното образование: Сравнение на структурните аспекти в 90 страни*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. // **Попов, Н.** (2001). *Nachalnoto obrazovanie: Sravnienie na strukturnite aspekti v 90 strani*. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.

Попов, Н. (2014). *Сравнително образование*. София: Българско дружество по сравнително образование. // **Попов, Н.** (2014). *Sravnitelno obrazovanie*. Sofia: Balgarsko druzhestvo po sravnitelno obrazovanie.

Guevara, J. (2022). Comparative studies of early childhood education and care: beyond methodological nationalism. *Comparative Education*, 58(3), 328–344.

Luo, J., Ma, L., & Shankar, K. (2021). Does the inclusion of non-academic reviewers make any difference for grant impact panels? *Science and Public Policy*, 48(6), 763–775.

OECD. (2021). *Starting Strong VI: Supporting Meaningful Interactions in Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD Publishing.

Pandey, M. P. (2025). Innovative research methods in comparative education: emerging trends and applications. *Discover Education*, 4(1), 210.

Sobe, N. W., & Kowalczyk, J. (2013). The problem of context in comparative education research. *Journal of Educational, Cultural and Psychological Studies (ECPS Journal)*, 3(6), 55–74.

UNESCO. (2022). *Global Education Monitoring Report 2022: Reimagining our futures together*. Paris: UNESCO.

Urban, M. (2022). Scholarship in times of crises: Towards a trans-discipline of early childhood. *Comparative Education*, 58(3), 383–401.

Welsh, E. J., Normansell, R. A., & Cates, C. J. (2015). Assessing the methodological quality of systematic reviews. *NPJ Primary Care Respiratory Medicine*, 25(1), 15019.